

Igaz Rita

Ünnep a kastélyban

„Quo non ascendet?”

A francia művészet és a francia történelem alakulása szempontjából egyaránt jelentős, európai kihatású alkotás Vaux-le-Vicomte, a korabeli francia királyság legfényűzőbb kastélya.

Építtetője – a címerében szereplő mókushoz kapcsolódó jelmondatához híven – a társadalmi ranglétrán viharos gyorsasággal emelkedő Nicolas Fouquet (1615–1680)¹ volt, aki intelligenciájának, ügyességének és elszántságának köszönhetően már 38 éves korában hazája, az akkor 19 millió lakosával Európa legnépesebb országának számító Franciaország pénzügyi főintendánisa lett (1. kép). A királyságot fontos ügyekben feltétlen hűséggel szolgáló, s így komoly vagyonnal rendelkező családból származó, pénzügyekben jártas Fouquet-t a még kiskorú XIV. Lajos helyett teljhatalommal kormányzó főminiszter, Mazarin bíboros bízta meg, hogy a több évtizedes rossz gazdálkodás következtében csődbe jutott állam pénzügyeit rendezze, s a kiürült kincstárat feltöltse. Fouquet a szinte lehetetlennek tűnő feladatot briliánsan oldotta meg: saját személyes hitelét kockára téve sikerült helyreállítani a pénzügyi bizalmat, s ösztönöznie a megtakarításokat. Minden kölcsönért, melyet a tőkepiacon a király nevében felvett, saját vagyonával vállalt garanciát, amiért természetesen busás hasznot zsebelt be. E hasznot magas társadalmi pozícióját és mérhetetlen gazdagságát híven reprezentáló építkezésekre és a művészet legkülönbözőbb területeiről származó műalkotások mecenálására fordította. Olyan nagy művészeket fogadott barátságába és támogatót, mint Corneille, Molière, La Fontaine, Poussin, Le Brun, Puget vagy Le Nôtre. Nagystílúságában eszébe sem jutott, hogy irigyei lehetnének, s fel sem tételezte, hogy uralkodója érdemei ellenére sem nézi jó szemmel pazarló és hedonista életvitelét. Munkája közben gyakran dolgozott együtt Jean Baptiste Colbert-rel, Mazarin bíboros vagyonos textilkereskedő-

1. kép. A Dicsőség allegóriája Fouquet címerállatával, kárpit, 17. század közepe

¹ Fouquet életéről lásd *Vaux-le-Vicomte*. Publications Élysées, h. n., é. n. 3–7.

bankár családból származó titkárával, aki az állam ügyeinek intézéséből nem kevesebb hasznot húzott, mint ő, s aki riválisának tekintette Fouquet-t. 1661-ben, amikor Mazarin meghalt, Fouquet nem kételkedett benne, hogy ő lép majd az örökébe. Nem sejtette, hogy az éppen nagykorúvá váló XIV. Lajos ekkorra már eldöntötte: megszünteti a főminiszteri posztot, s minden hatalmat saját kezébe veszi, illetve hogy Colbert őt minden elképzelhető módon befekettítve szintén Mazarin helyére tör.

Hogy uralkodója kedvében járjon és kinevezését biztosítsa, Vaux-ban, épp elkészült kastélyában korábban soha nem látott, nagyszerű ünnepséget rendezett XIV. Lajos (2. kép) tiszteletére, ami azonban rosszul sült el. Annak ellenére, hogy Fouquet egy nagyvonalú gesztussal a királyra

2. kép. Charles Le Brun: XIV. Lajos portréja, 1661

hagyta Vaux-t, Lajost bosszantotta, hogy egy egyszerű alattvalója nála jóval színvonalasabb módon, fényűzőbb keretek között él, s ízlés és finomság dolgában szinte leiskolázza uralkodóját. Három héttel később a Dumas által halhatatlanná tett muskétáskapitány, Charles d'Artagnan gróf letartóztatta Fouquet-t. Bíróság elé állították, s hazaárulással súlyosbított sikkasztás miatt kirakatpert rendeztek ügyében. A hosszan elhúzódó eljárásban – minden felsőbb nyomás ellenére – megnyerő modorával sikerült maga mellé állítania bírját, s csak vagyonek Kobzásra és száműzetésre ítélték. Az ítéletet jóváhagyni hivatott Lajos azonban – a francia történelemben először – szigorítást rendelt el, s Fouquet-t életfogytiglani szabadságvesztéssel és vagyonek Kobzással sújtotta. A pénzügyminiszter tündöklése és bukása regénybe illő történet, amelyet számos irodalmi mű Dumas-tól La Fontaine-en át Saint-Simonig meg is örökít. Fantasztikus teljesítményéről ma egyedül Vaux-le-Vicomte tanúskodik.

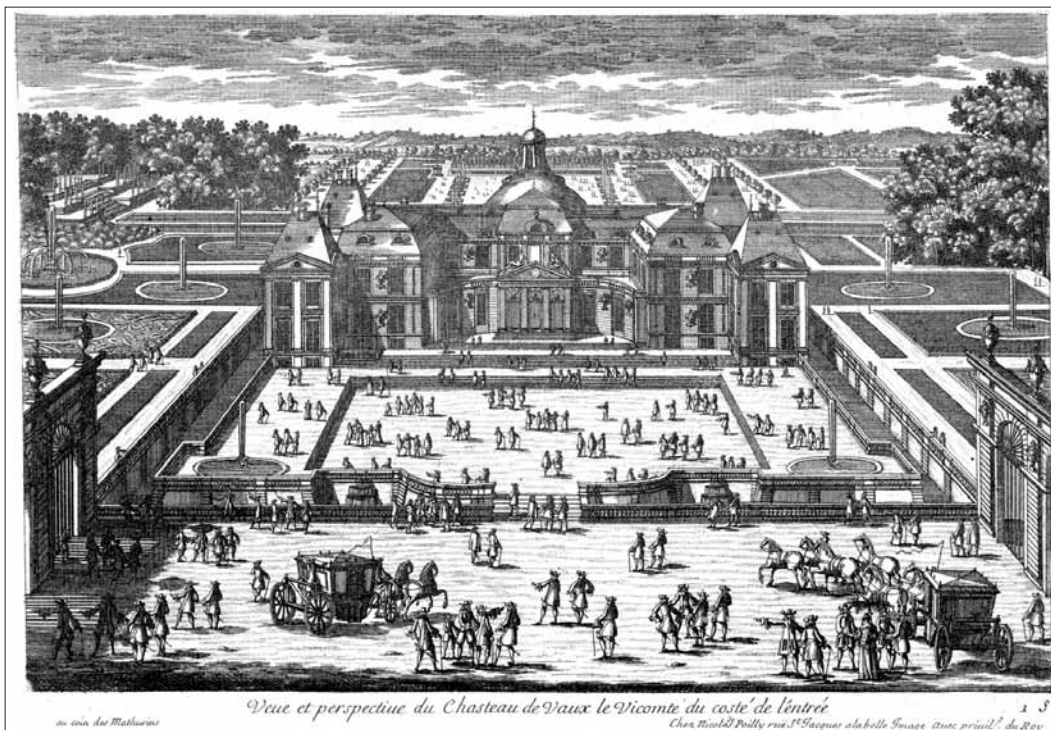
A Vaux-i uradalmat² 1641-ben, apja halála után örökségéből vásárolta meg Fouquet, majd az elkövetkező években

fiatalon elhunyt első felesége hagyatékával, második felesége hozományával és pénzügyminiszteri fizetésével egyre növekvő vagyonából újabb és újabb területeket vásárolt hozzá a környéken. A régi, szerény épületet elbontatta, s 1656-ban fényűző, a modern kor minden követelményének megfelelő kastély építésével bízta meg Louis Le Vau-t. A tervek elkészülte után – a bőségesen rendelkezésre álló anyagi forrásoknak köszönhetően³ – gyorsan, egy év alatt befejeződtek a kőműves- és ács munkák, tető alá hozták az épületet, s a kő- és faburkolatok is helyükre

² Vaux-le-Vicomte építéstörténetéről lásd *Le Guide du Patrimoine. Ile-de-France*. Dir.: Jean-Marie PÉROUSE DE MONTCLOS. Paris, Hachette, 1994. 640–643.

³ 18 ezer munkás dolgozott rajta.

kerültek. 1658-ban megérkezett Charles Le Brun, a kastély belső dekorátőre, s velük párhuzamosan tevékenykedett André Le Nôtre, a kastély környezetének kialakításáért felelős főkertész is. A három egyformán zseniális, a francia művészetet a maga területén megújító nagy művészegyéniség közös munkája eredményeképpen létrejött alkotás 1661-ben, a király fogadásakor már teljes pompájában tündökölt (3. kép), ám e tündöklés nem tartott sokáig, mivel Fouquet letartóztatása után Vaux-t zár alá helyezték.

3. kép. Ismeretlen angol metsző:

A vaux-le-vicomte-i kastély látképe a bejárat felől, 17. század

Az épülethez Lajos szerencsére nem nyúlt, csak az azt díszítő bútorok, műtárgyak, könyvek, kárpitok, szobrok nagy részét koboztatta el. 1673-ban Fouquet örökösei visszakapták vagyonukat, majd 1705-ben özvegye eladta a vaux-i birtokot de Villars marsallnak, aki a kastély megszerzése után rögtön hercegi rangra emelkedett. Az épületen csak apróbb módosításokat eszközölt, s nem változtatott rajta lényegileg az 1764-től tulajdonos Choiseul-Praslin család sem, akik a forradalom idején az épületet a Művészeti Bizottság védelme alá helyezve meg tudták azt menteni a dühödt pusztítástól. 1842-ben komoly restaurálási munkálatokba kezdtek, aminek dacára 1875-ben, mikor Alfred Sommier cukorgyáros megvette az ingatlant, egy teljesen lerobbant kastélynak és egy elhanyagolt kertnek jutott a birtokába. Minthogy azonban Sommier beleszeretett az épületbe, s érezte a megőrzés felelősségét, teljes helyreállításba kezdett, amelyet csaknem egy évszázadon keresztül utódai is folytattak. E munkálatokat és az eredeti állapotot visszaállítani törekvő restaurálást megkönnyítette az a bőséges képi és írott forrásanyag, melyet a Vaux-tól elbűvölt kortársak, illetve a hírnevét fenntartani törekvő Fouquet maga hoztak létre. Közülük Israël Silvestre

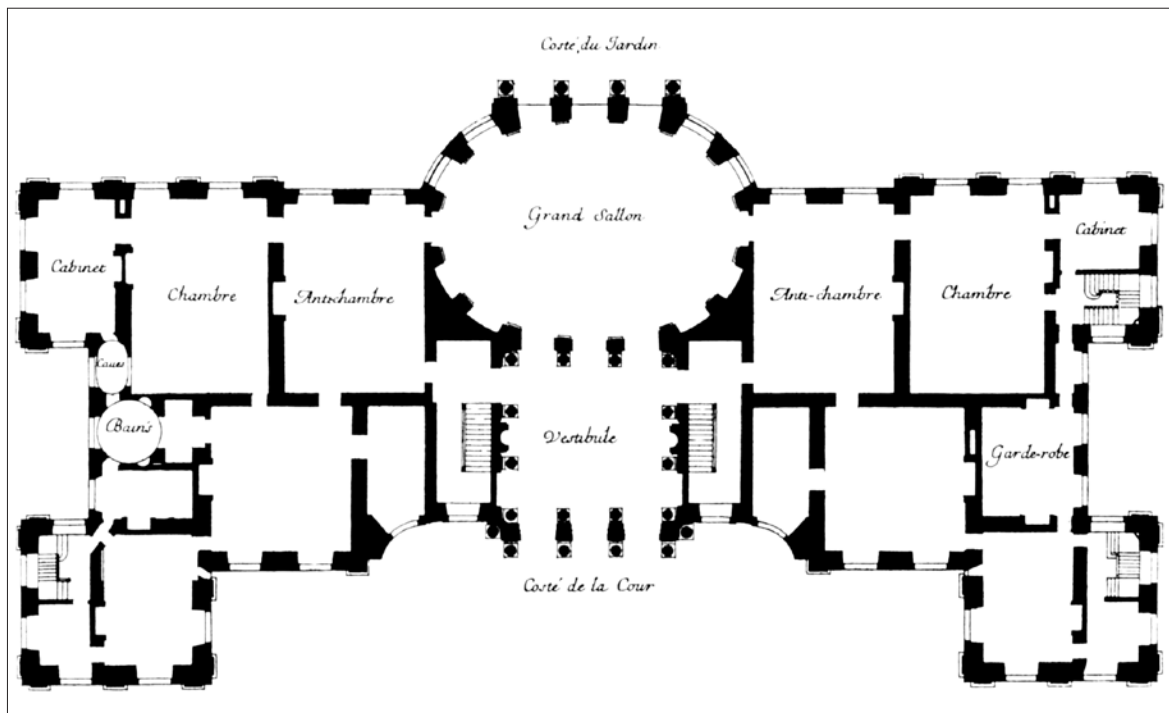
Fouquet megrendelésére 1660 körül készült metszetsorozata az egyik legértékesebb, amely a kertrekonstrukció alapjául szolgált, illetve Madeleine de Scudéry kisasszony leírása, melyet *Clélie* címmel 1654–1660 között megjelent, tízkötetes művének ötödik kötetében ad a Valterre fantáziáján leírt álmokkastélyról a következőképpen:

„Valterre szépsége akkor bontakozik ki teljes valójában, amikor a nagy, szép és tágas első udvarba érkezünk... Ebből az első udvarból látni legjobban a palotát, amely egy, ha lehet így nevezni, építészeti talapzaton emelkedik. Ez a talapzat, amely a második udvar teljes szélességét elfoglalja, a kert felőli oldalon 20 lépcsőfok magasságú... Az épület középrészét egy 6 oszlop által tartott, három árkádives csodálatos előcsarnok foglalja el, melyen keresztül az épület teljes mélységében áttekinthető... Az épület közepén emelkedő kupola igen pompás... A valaha láttott leggyönyörűbb szalon nagyságával elkápráztat... Cléomine-nek [Fouquet] volt olyan szerencséje, hogy megtalálja azt a kiváló és rátermett embert... aki kigondolta mindazt, ami egy ilyen szép helyet még szebbé tud tenni. Akiről beszélek, Méleandre-nak [Le Brun] hívják. A híres Méleandre... az első szoba [Múzsák szalonja] mennyezetén a Húséget jelenítette meg, akit hatalmas zsenije az egekig magasztal... Amit e nagy festő a legleleményesebben oldott meg, az az, hogy a szoba mennyezete egy olyan nagy és pompás egységként jelenik meg, amely a festészet és a szobrászat által valaha is létrehozott legszebb díszítőelemekből áll össze... Az alakok, melyek ezen a mennyezeti architektúrán megjelennek, a világ legszebbjei. Valójában Cliót és nyolc híres lánytestvérét ábrázolják a négy sarokban, akik dicshimnusz tünnek zengeni annak dicsőségére, akit a Húség megszemélyesít... A helyiség különböző részein, ahol az építészeti kialakítás lehetővé teszi, maszkokat, virágfüzéreket, vázákat, szfinxeket és más hasonlók láthatunk. A legérdekesebb azonban az, hogy egyetlenegy sincs közöttük, mely ne hordozna valamely olyan rejtett értelmet, amely Cléomine valamely erényére vagy dicsőségére ne utalna azok számára, akik tudják olvasni ezeket... Ebből a helyiségből oly szép és tágas kilátás nyílik a kert különböző virágos teraszaira, a nagy és szép fasorokra, a szökőkutakra és egyéb szép dolgokra, hogy az ember szinte azt sem tudja, hova nézzen.”⁴

A Mademoiselle de Scudéry által ily módon leírt épület megalkotásában közreműködő három nagy művész közül a megbízás elnyerésekor 43 éves Louis Le Vau (1612–1670)⁵ rendelkezett a legnagyobb gyakorlattal. Karrierje a párizsi L'Île St-Louis-n kezdődött, ahol a Lauzun, a Lambert és a Bretonvilliers családok palotáin kívül a St-Louis-en-L'Île templomot is felépítette. Ő tervezte Raincy kastélyát, modernizálta Meudont és a vincennes-i kastélyt, majd megtervezte fő művét: Vaux-t. E kastélya egy, az építészeti együttes gyújtópontját képező, pavilonokból tömszerűen egybekomponált, meredek lefedésével változatos sziluettet adó épület, mely a homlokzat teljes szélességében végighúzódo lépcsős talapzaton emelkedik. Udvari homlokzata középrészének homorúan ívelt kialakítása itáliai hatásról tanúskodik, mely a kerti homlokzaton ellentétes, domború formájú kiteresedésben megismétlődik. Építőanyaga a talapzaton homokkő, a felépítménynél mészkő, a melléképületek esetében téglakő kombináció, amely anyaghierarchia Franciaországban ezután sokáig mértékadónak bizonyul. Belső elrendezése (4. kép) igen feszesnek tekinthető. A szimmetrikus középtengelyre szervezés, a mélységében kéttraktusos helyiségfűzés, a négyzetes vesztibülön keresztül megközelíthető, az épület középpontját képező, két szint belmagasságú, kupolával koronázott, ovális nagyszalon kialakítása az oldalain elhelyezett egy-egy lakosztállyal mind ennek bizonyítékai. Ehhez járult hozzá a reprezentatív helyiségek földszintre helyezésével szükségtelenné vált, díszes lépcsőház elmaradása is. Az emeleten csak a kápolna és a magánlakosztályok kaptak helyet. Le Vau vau-i újításai közül a kéttenyeges helyiségfűzés és az inventort nevében is jelző *salon à l'italien* aratta a legnagyobb sikert

⁴ MONTCLOS 1994. i. m. 641.

⁵ Le Vau szakmai pályafutásáról: Jean-Marie PÉROUSE DE MONTCLOS: *Histoire de l'architecture française. De la Renaissance à la Révolution*. Paris, Mengés, 1989. 242; André CHASTEL: *L'art français. Ancien Régime 1620–1775*. Paris, Flammarion, 2000. 91–92.

4. kép. Louis Le Vau: A vaux-le-vicomte-i kastély alaprajza, 1660 körül

a francia építetők körében, amely újításokat így utódai is előszeretettel alkalmazták. E kiemelkedő alkotás létrejötté után Le Vau még keresettebbé vált, s XIV. Lajos királyi építésszé nevezte ki. Ebben a minőségében ő emelte a Collège des Quatre-Nations-t, befejezte a Louvre Cour Carrée-ját, átalakította és kibővítette a versailles-i kastélyt, s felépítette a Trianon de Porcellaine-t.

A vaux-i építkezéseken a legkomplexebb feladatot Charles Le Brun (1619–1690)⁶ kapta, aki fiatalon a Franciaországban Caravaggio festői stílusát képviselő Simon Vouet-nál tanult, majd 1643-ban elkísérte Nicolas Poussint Rómába, ahol Pietro da Cortona és Bernini lettek a mesterei. Hazatérése után kezdetben festőként tevékenykedett, portrékat, mitológiai és allegorikus ábrázolásokat egyaránt készített, majd univerzális adottságainak megfelelően dekoratorként kezdett dolgozni, s mint ilyen, a francia arisztokrácia szinte minden modern és látványos, díszes belső tereket létrehozni szándékozó vállalkozásának részese lett. A Lambert család palotáján indult ő is, majd ezután hívta meg Fouquet Vaux-ba, ahol egyik legszebb alkotását hozta létre. Ő készítette nemcsak a belső terek teljes festészeti díszét, de a stukkók, kőfaragványok vázlateit is, sőt kandelabókat is tervezett, s a bútorokhoz is ő szállította a rajzokat. A dekorációban a Mazarin bíboros által is favorizált új, olasz eredetű stílus dominál, aminek lényege abban áll, hogy a festés elsősorban a mennyezetre koncentrál, ahol gazdag stukkókkal és aranyozással társítva mindent beborít. Feülműlhatatlan szépségű vaux-i terme a Múzsák szalonja, ahol a helyiség sarkaiban párosával elhelyezve Clio és nővérei reprezentálják Fouquet művészszeretetét, a mennyezeten pedig a Hűség allegorikus figurája emlékezteti az uralkodót pénzügyminisztere érdemeire. Fontos mondanivalót hordoz a Hercules szalon dekorációja is, ahol Hercules alakjában Fouquet önmagát szándékozott megörökíteni. A legreprezentatívabb díszítés a helyiség rangjának és pozíciójának

⁶ Le Brun szakmai pályafutásáról: MONTCLOS 1989. i. m. 242; CHASTEL 2000. i. m. 85, 92, 227.

megfelelően a nagyszaloné (5. kép) lett volna, amely azonban sajnos csak félig készült el. Az univerzum leképezésévé válni hivatott terem mennyezetét a Nap palotájának ábrázolása ékesítette volna, ahol éppen egy új csillag jelenik meg: a Mókus. Mókus időközben történt letartóztatása miatt a mű azonban sajnos nem készülhetett el, de Le Brun vázlatait ismerjük, s így az elkészült, a felső szintet díszítő, évszakokat és hónapokat ábrázoló faragványok láttán el tudjuk képzelni, milyen hatás elérésére törekedett a mester és a megbízó. Le Brunnek a maga korán túlmutató, divatot

5. kép. Charles Le Brun: Hercules diadala, 1660 körül

teremtő alkotása volt Vauxban az a kis tükörkabinet, amelyet Mme Fouquet számára alakított ki. Hogy az épület díszítését saját elképzeléseinek megfelelően gazdagíthassa, a szomszéd faluban, Maincyban kárpitszövő műhelyt alapított (a Gobelins elődje), ahová a kartonokat szintén ő rajzolta. Fantáziadús, választékos ornamenseket és tüzes színeket alkalmazó vaux-i alkotásai annyira lenyűgözték XIV. Lajost, hogy versailles-i kastélya dekoratőrének őt nevezte ki, aki kiemelkedő mester-ségbeli tudása mellett remek szervezői képességével is alkalmasnak bizonyult a nagy feladat elvég-

zésére. Versailles mellett a többi királyi birtokon, így Marlyban és a sceaux-i kastélyon is dolgozott, s aktív szerepet játszott a Királyi Festészeti és Szobrászati Akadémia létrehozásában.

A Vaux-ban tevékenykedő harmadik nagy művész a többgenerációs kertészcsaládból származó André Le Nôtre (1613–1700) volt.⁷ Kezdetben festészetet tanult Vouet műhelyében, de érdekelte az építészet is, s érmekeket és metszeteket is gyűjtött. Vaux-i megbízatása előtt egyetlen kertészeti munkájáról van tudomásunk: a Tuileriák kertjének megújításáról. E referenciaszegénysége azonban nem zavarta Fouquet-t abban, hogy rábízta kastélya kertjének kialakítását, amelyet együtt képzeltek el. A Vaux-ban született úgynevezett franciakert két szóval jellemezhető: egység és nagyság. Korábban a kertek lekerítettek és parcellákra osztottak voltak, míg ők a természetre nyitott, perspektivikus kertben gondolkodtak. Ennek megteremtése érdekében a Fouquet által az idők folyamán összevásárolt 500 hektárnyi területből 70 hektárnyit szabaddá tettek, a birtokot átszelő két patak közül az egyiket hatalmas költségráfordítással egy föld alatti csatornán keresztül elterelték, s a helyét elplanírozták. A kompozíciót a kastély kapujától az épület középvonalán keresztül húzódó 1,5 km hosszú tengelyre fűzték, s optikailag a végtelenbe vetítették, miközben a legkülönbélebb hatások sorát idézték elő. Vaux-ban a kert a csatornává alakított kis patakig folyamatosan lejt, majd utána meredeken emelkedik a horizont határáig, ahol a Farnese Hercules egy monumentális másolatát helyezték el az építetőre való utalással.

⁷ Le Nôtre szakmai pályafutásáról: MONTCLOS 1989. i. m. 242; CHASTEL 2000. i. m. 31, 228.

A területet keresztirányban a csatorna és két fasor osztja, több hármás útelágazás tagolja. A keretet az épület előtt virágos parterre-ek és az eget visszatükröző vízmedencék ékesítik. Távolabb a parkban több mint 200 szökőkút küldi a magasba vízsugarait, s számtalan szoborral is találkozunk, melyeket szinte szabadon engedtek a természetben. Le Nôtre karrierje e pompás alkotásának befejezése után királyi főkertészként teljesedett ki. Fő műve Versailles lett, de ezzel párhuzamosan más királyi birtokokon: St-Germain-en-Laye-ben, Meudonban, St.-Cloud-ban, Sceaux-ban, Marlyban és Fontainebleau-ban is dolgozott, s ő tervezte egy Vincennes-ből St. Germainbe vezető út részeként a Champs-Élysées-t. Tevékenységét oly nagy megalégedésre végezte, hogy uralkodója nemesi címet adományozott neki. Címerében szerénységből mindösszesen egy káposztát és három éti csigát kért szerepeltetni.

A Fouquet megbízásából a korabeli francia művészet e három nagyja által létrehozott látványos építészeti és táji keret már az építkezés idején is megfelelő közeget biztosított kiemelkedő jelentőségű fogadások és ünnepek lebonyolítására,⁸ melyek a kiváltságosok körében igen gyorsan híressé tették Vaux-t.

A vendégeskedést 1659. július 25-én Fouquet pártfogója, Mazarin bíboros kezdte, aki útban a pireneusi béke megkötésére egy éjszakára megállt a kastélyban. Még ugyanezen év július 14-én XIV. Lajos, az anyakirálynő és Monsieur, a király öccse látogattak el népes kísérettel Vauxba, hogy megtekintsék a birtokot. 1660. július 10-én Fouquet-nak ismét lehetősége nyílt fényes keretek között vendégül látnia uralkodóját, mikor az ifjú feleségével, Mária Terézia spanyol in-

6. kép. A vaux-le-vicomte-i kastély ebédlője

⁸ A Vaux-ban zajló ünnepélyes eseményekről: MONTCLOS 1994. i. m. 642.

fánszóval és az udvar egy részével Saint-Jean-de-Luz-ból hazatérőben keresztülvutazott Vaux-n. A rákövetkező év július 12-én Fouquet Le Brun közreműködésével fogadást adott az angol királyné tiszteletére, melyen Monsieur és felesége is részt vettek. Ez az ünnepség Molière *Férjek iskolája* című darabjának előadásával zárult, amely valószínűleg a Múzsák szalonjában zajlott.

A legemlékezetesebb és Vaux-t az európai történelemben is beíró esemény azonban az a 6 ezer meghívott, a király, a királyné és csaknem az egész udvar jelenlétében 1661. augusztus 17-én rendezett ünnepség volt, melyet Fouquet megbízásából Le Brun szervezett, s amelyet La Fontaine leírásaiból⁹ részletesen ismerünk.

Az uralkodópár és kísérete este hat órakor érkezett egy igen forró nap után, ragyogó mulatság reményében. Az est Molière két hét alatt erre az alkalomra írt darabjának, a *Tolakodóknak*¹⁰ az előadásával kezdődött, amelyben a felvonások közeit balettbetétekkel töltötték ki. Ezek zenéjét Jean-Baptiste Lully komponálta, s a két műfaj vegyítésével, mely teljesen új megoldás volt akkoriban, a táncot kedvelő Lajosnak akartak a kedvében járni. Ezután megtekintették a kastélyt, majd Le Brun a kerten is végigkálauzolta őket, ahol vitába keveredtek arról, hogy mi a legszebb. Ezt követően a király és az anyakirálynő egy speciálisan erre az alkalomra készített, a fasorokban közlekedő rugós hintón a kert legmagasabb pontjára vitették magukat, hogy megcsodálják a kilátást. Miután kigyönyörködtek magukat, vacsorához ültek, amelyet Vatel, Fouquet szegény sorból kiemelkedett, zseniális képességekkel rendelkező főkomornyikja állított össze és készített el, s ő is szolgálta fel a nagyszalonban huszonnégy hegedű hangjától kísérve, tömör aranytányérokra. Vacsora után egy külön e célra ácsolt színpadon könnyed, zenés-táncos közjáték következett, majd pazar tűzijáték, amelynek keretében négyszáz Bourbon-liliomot lőttek úgy az égre, hogy közben a kastélyt is kivilágították. A csatornán tüzet okádó és petárdákat durrogató bálna úszott trombitászó és dobpergés mellett. A kastélyba való visszatérés még egy meglepetést tartogatott XIV. Lajos számára: a kupola lanternájából ezer tűzcsóvát lőttek ki, melyek a kert távolabbi részein hullottak le, hatalmas tüzes boltozatot képezve az uralkodó feje fölött. Minden, a zene, a vizek, a fények, a csillagok, a király örömét volt hivatva szolgálni ezen az estén Vaux-ban.

A Fouquet által a legkiválóbb mesterek közreműködésével létrehozott és tartalommal ily gazdagon megtöltött épület igazi jelentősége abban áll, hogy első interpretációja lett egy olyan fényűzésnek és egy olyan minőségi életvitelnek, mely a művészet legfőbb célkitűzése maradt több mint egy évszázadon keresztül, s amiben ettől kezdve – hosszú olasz hegemonia után – a franciák járnak majd az élen, s ők válnak követendő példává egész Európa reprezentatív, új művészeti stílust kereső arisztokráciája számára.¹¹

⁹ Az események leírását közli MONTCLOS 1994. 642.

¹⁰ *Molière összes drámái*. Budapest, Osiris, 2002. 353–388, 727.

¹¹ Vaux-le-Vicomte-ot 1929-ben nyilvánították műemlékké.